

Радован Миловић

Савина испосница

Када се пође од манастира Студенице, старе задужбине Не мањића, уз саму реку Студеницу петнаестак километара изнад манастира и на левој обали Студенице у близини плаховите и брзе речике Савошнице одваја се уски путељак, који се приметно губи у густој шуми, вијугајући лево и десно уз високу и окомиту, готово као зид стрму страну док не извијуга на висину, од ока ценећи, на преко хиљаду метара. Када се овде изађе, путељак даље води ка огромној литици. Прилаз је урезан у саму стену. Ширина му је једва толика да се могу мимоићи два пролазника. На самој средини литице једва се на зире патинасти зид на коме се црне по величини 9 различитих отвора.

То је некадашње боравиште великог организатора српске средњовековне цркве и државе.

Што се ближе прилази Испосници, прилаз бива све страшнији. Поглед у Студеницу изазива вртоглавицу. Само се чује хука бистре и брзе реке која ремети ову готово кањонску тишину. Када се дође до места где се од умора мора почини, а то је једна мала зараван, онда нам поглед мора бити уперен управо у Испосницу. Управо то је пећина чији је отвор заидан. Да би се ушло у саму

пећину, морају се савладати лествице високе око шест метара. То не би било тешко када небиспод њих била огромна провалија, дубока преко триста метара, али човек који хоће нешто више да сазна о Испосници, врло често ризикује, јер се овуда врло ретко пролази. Тај ризик се исплати, јер се у самој тврђави може доста видети и из ње веома лепих размишљања понети. Унутрашњост је испреграђивана хоризонтално и вертикално. Посетилац се у њој осећа као у некој тврђавици. Тада се обично наметне питање: да ли је исто тако све било када је Сава у њој боравио. На то упућује улаз у Испосницу. Некад се у Испосницу излазило преко покретног моста, а то значи да је приступ био подзидан, а тога данас нема. Има само неких мање значајних трагова који нас на то могу упутити.

Неимар који је ову пећину подесио за људско станиште водио је строго рачуна да и друге услове за живот обезбеди. Тако је у непосредној близини обезбедио добру пијаћу воду. У самом подножју у једној омањој пећини, издубљена је укамену једна велика рупа, величине сеоске купусне каце, у коју се са њених зидова слива врло хладна и питка вода. На

тај начин су становници Испоснице обезбеђивали и дужи боравак унутра без везе са спољним светом и околином.

Имајући пред собом унутрашњост овог здања, распоред овог простора и предмета, да се врло једноставно закључити да ова просторија није служила за мучење људи средњовековним методама, већ је била веома заклонито и добро место за рад. Ту је монах Сава проводио већи део свога времена размисљајући о организовању српске цркве и државе.

То здање, поникло веома давно, има за нас данас нечег непосредног и историјског. Столећа су учинила да Испосница постане споменик и да превазиђе своју првобитну намену. У овој пећини, уз велики и напоран рад, поникло је прво књижевно дело код Срба, по форми не потпуно: „Житије светог Симеуна“, које је привукло озбиљну пажњу великог броја испитивача, као: Шафарика (Паматку древних писмених Јихослованив, 1851), и Павловића (Гласник српског ученог друштва XLVII, 1879); Ст. Станојевића (Летопис књ. 182, 1895) и других. Има доста података који иду у озбиљне прилоге тврђењу да је у Испосници поникао и Типик студенички. Један од низа других доказа служи и препис Типика који се чува у Прашком националном музеју под ознаком IX X 8, тј. са си гнатуром Шафарикове библиотеке.

Имајући пред нама чињенице да је Савин текст Типика студеничког поникао у Испосници (1200) као и његов каснији препис (1619) може се на основу тога закључити да Испосница није била само Савино радно место него и групе људи којима је он одабрао за писање Типика. Ко су били ти људи нема података. Но, поред свега, то су свакако били најученији Савини сарадници. Они су чинили један организован културни центар. Из тога центра зрачила је култура одређеног доба на околину са типично својим ознакама. Испосницу као културно жариште чини још значај-

нијом и то што је Сава имао знатног учешћа у формирању старог српскословенског књижевног језика.

Неки подаци говоре о постојању два књижевна центра. Ми сли се на центар у Студеници и други ван земље у Хиландару, односно у Солуну. За нас је битан студенички центар. Елементи народног говора који се срећу у Савиним списима несумњиво потврђују везу овог центра са народом студеничког краја. Поуздано је и сигурно да је у Испосници постојала Савина школа. Она није само била преписивачка, него и књижевна школа. Она је имала и своју традицију. Данас постоји велики број записа и списа који се чувају у Чешкој, Русији, Аустрији, Румунији и на још неким другим местима. Ти подаци чине добру грађу која подробније осветљава значај Савиног рада и његове школе.

У историјском валоризовању догађаја Савина Испосница је доживљавала кретање и промене које су долазиле после пада српских земаља под Турцима. Промене настају у Савиној студеничкој школи. Тада се овај центар из своје стваралачке делатности претвара у преписивачку школу попут многих других оваквих центара. О томе сведочи препис Типика студеничког 1619. године. Један запис код Љубе Стојановића (бр. 10.59) говори о томе да је једна књига преписана „В пештере више Студенице, лета 7126“, тј. 1618. године. Значи то је најстарији документ који нас обавештава о преписивачкој делатности у Испосници.

Ако би 1619. година могла послужити као нека тачка за оријентацију, онда можемо поузда на потврдити да је Савина школа у Испосници интензивно радила и пре 1619. и после, али се не може тачно знати до којег је времена трајала.

Услед тешког живота Срба под Турцима, долазило је до побуна у 17. и 18. веку. Оне су се често несрећно завршавале за српски народ. У страховитом и азијатском осветничком пламену изгорела су многа српска

села, уништени људи и средњо вековни споменици, а међу њима је била и Студеница са својом ближом и даљом околином. Оваква страдања довела су до замирања сваког рада у Испосници, јер је и она била циљ напада као и сваки други културни објекат. Турци су допрли до Испоснице, али нису уништили оно што су Сава и група калуђера створили својим мукотрпним радом. Оно што је у Испосници написано, калуђери су, бежећи испред Турака пренели у једну црквицу која је одмах постала друга Испосница. То је данас црквица посвећена „Покрову богоматере“. Из натписа на њој види се да је зидана С. Х. П. Г. тј. 1175. године а обновљена негде у почетку 19. века. Споменик је скоро сакривен. До њега се може само случајно доћи или ако нас неко случајно доведе. Значи заклоњен је од сваког погледа. То је било у турско време од пресудног значаја, јер су ту калуђери колико — толико могли мирно да раде. То је обезбедило даље историјско живљење Савине школе. У тешким ситуацијама људи су се морали сналазити. Време је избрисало трагове осталих објеката који су овде некад били и служили житељима који су организовали је

дан рад од великог значаја за српску културу. Традиција каже да је ту била Савина школа. Овај преписивачки центар носи име свог организатора. Обим делатности ове школе није познат. Данас нема никаквих показатеља на основу којих би се могло утврдити обим делатности ове школе. Може се поуздано рећи да је после страдања Студенице и Испоснице од Турака, овде пренета извесна материјална вредност заједно са људима и да је пренета преписивачка делатност из Испоснице Савине и Студенице. Да је постојао овакав рад у Испосници и Студеници као и у овој црквици, сведоче неки записи код Љ. Стојановића, као бр. 2964, 3153, 3154 итд.

Због тешког живота под турском окупацијом калуђери из овог становишта беже и у бекству доспевају, с времена на време, преко Саве и Дунава да би своје последње дане проживели што даље од Турака. Са собом су носили оно што им се чинило највреднијим. Тако је препис Типика студеничког 1619. године доспео у Војводину, који је Шафарик пронашао у фрушкогорским манастирима, и пренео у Праг, где се и данас чува.

По
в
с
ља